

Цікавим, на нашу думку, є також *«аргумент до пихи»*. Тут через прийом компліменту в аудиторії формується ефект задоволення собою й програмується прихильне ставлення до всієї промови, оскільки слухачі завжди прихильно реагують на позитивні зауваження про них самих, про їхні досягнення тощо [1, с. 47]: *«Кожен в Ізраїлі знає, що ваша протиракетна оборона – вона найкраща. Вона потужна. Кожен знає, що ваша зброя – сильна. Кожен знає, що ви молодці. Ви вмієте відстоювати свої державні інтереси, інтереси свого народу. І ви точно можете допомогти нам захистити наше життя, життя українців, життя українських євреїв»*.

Таким чином, у промові Президента України Володимира Зеленського у Кнесеті найпоширенішими у процесі аргументування виявилися аргументи, що впливають на емоційну сферу слухача, а саме: аргумент до авторитету; до публіки; до жалю; до совісті; до пихи. Наступним кроком у дослідженні прийомів аргументації у публічних промовах є аналіз їх вербальних та невербальних засобів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Колотілова Н.А. Риторика. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
2. Конверський А. Є. Логіка: підручник. 2-ге вид., виправлене. К. : ВПЦ «Київський університет», 2017. 391 с.
3. Промова Президента України Володимира Зеленського в Кнесеті 20 березня 2022 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-kneseti-73701>.

УДК 811.161.2'366(076.5)

Олена Важеніна

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, теорії та історії
української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗДОБУВАЧАМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО САМОСТІЙНОГО ЗАСВОЄННЯ СКЛАДНИХ ПИТАНЬ МОРФЕМІКИ ТА МОРФЕМНОГО АНАЛІЗУ

У статті подано рекомендаційні поради для здобувачів вищої освіти, що допоможуть опанувати складні і суперечливі питання української морфеміки.

Зокрема акцентовано увагу на труднощах, які можуть виникнути у процесі морфемного аналізу слова.

Ключові слова: *морфеміка, морфемний аналіз, морфема, морф, аломорф, варіант морфемі.*

PRACTICAL RECOMMENDATIONS FOR HIGHER EDUCATION TOWARDS INDEPENDENT ASSESSMENT OF COMPLEX QUESTIONS OF MORPHEMICS AND MORPHEMIC ANALYSIS

The article provides advisory advice for higher education students to help master the complex and controversial issues of Ukrainian morphemes. In particular, attention is focused on the difficulties that may arise in the process of morpheme analysis of the word.

Key words: *morphemes, morpheme analysis, morpheme, morph, allomorph, morpheme variant.*

Упродовж останніх десятиліть морфеміка в україністиці виділилася з морфології в окрему навчальну дисципліну, і нині вона посідає самостійне місце в лінгвістиці, функціонує як окремий її розділ, оскільки має чітко виражений предмет дослідження, свою одиницю, власну проблематику, систему наукових термінів, методи наукового дослідження. У встановлення морфеміки як самостійної дисципліни внесли вагомий вклад: І. Бодуен де Куртене (увів поняття і термін «морфема»), М. Крушевський, П. Фортунатов, Г. Винокур (словотвірний квадрат), В. Виноградов, О. Земська (інтерфіксація, уніфікс). У розвиток української морфеміки зробили внесок такі українські лінгвісти, як В. Горпинич (обґрунтував статус морфеміки як самостійного, незалежного розділу науки про мову), Є. Карпіловська (описала суфіксальну підсистему, уклала кореневий гніздовий словник). Вивченню морфеміки також присвячені праці багатьох українських дериватологів, серед яких імена І. Ковалика, Л. Родніної, В. Русанівського, А. Грищенко, К. Городенської, Н. Клименко та багатьох інших науковців; загальні теоретичні положення морфемної структури українських слів та методологія викладання морфеміки у вищій школі представлені в монографіях В. Горбачука, В. Горпинича, В. Ільїна, Є. Карпіловської, І. Ковалика, С. Соколової та ін. Дослідниці Н. Клименко, Є. Карпіловська у своїх працях зазначали, що «Морфеміка, хоч і пов'язана зі словотвором, проте є самостійним розділом мовознавства, який необхідно вивчати цілісно, аби уявити морфемну підсистему мови, її одиниці, закономірності сполучуваності та взаємоприспосування морфем у словах, а також закони конструювання морфемних структур слів» (Карпіловська, 1997).

Сьогодні у галузі морфеміки з'явилися нові здобутки, які необхідно враховувати під час викладання і вивчення цієї науки у вищій школі, що посідає центральне місце в системі лінгвістичних дисциплін, які викладають для здобувачів-філологів. Вони спрямована на всебічне вивчення морфеміки як основного і важливого ярусу мовної структури.

Питання української морфеміки сьогодні широко висвітлюються в численних монографіях та інших виданнях із застосуванням найновіших термінів на позначення відповідних понять і явищ. Усе це дозволяє заглибитись у специфіку структурно-граматичного рівня національної мови, розпізнати спільні й самобутні риси морфемної підсистем рідної мови, глибше зрозуміти їх реалізацію в конкретних умовах.

Сучасна підготовка філологів у вищих навчальних закладах передбачає, головним чином, засвоєння теоретичних основ морфеміки сучасної української мови, а також вироблення відповідних практичних умінь та навичок. Глибоке вивчення основних питань курсу недостатнє лише на основі вишівської навчальної літератури, у якій не висвітлюються належним чином окремі дискусійні моменти.

Метою статті є спроба висвітлити труднощі, що можуть виникнути у здобувачів вищої освіти під час опанування ними складних і суперечливих питань української морфеміки, зокрема при виконанні морфемного аналізу слова.

Питання морфемного аналізу досить детально було розроблено в працях таких лінгвістів, як О. Пешковський, Г. Винокур, Г. Глісон, Д. Ерінберг. У шкільній практиці морфемний аналіз називають розбором за будовою слова. Термін шкільної граматики досить прозорий за своєю семантикою, оскільки у процесі його здійснення розкривається внутрішня будова слова, організація у ньому значущих частин.

Основними завданнями морфемного аналізу в ЗВО є: 1) встановити значущі частини, з яких складається слово, тобто правильний поділ його на значущі частини; 2) визначення функцій кожної з них в аналізованому слові.

Під час морфемного аналізу перша вимога — розуміти аналізоване слово, Це важливо для правильного визначення характеру основи і семантики префіксів, суфіксів, сполучних голосних і закінчень.

Морфемний аналіз слід виконувати в такій послідовності:

1. З'ясувати, що означає назване слово.
2. Встановити, до якої частини мови воно належить.
3. З'ясувати, яка форма (змінна чи незмінна) аналізується.
- 4.1. У змінному слові визначити основу та морфему. Виділити закінчення (флексію визначаємо у процесі зміни граматичної форми слова). Визначити

подільна / неподільна основа. У словах з подільною основою встановити корінь, а потім афікси.

4.2. У незмінному слові аналіз починається із встановлення характеру основи (яка вона похідна чи непохідна).

Радимо під час морфемного аналізу.

1. При визначенні будови слова враховується повторюваність морфем, отже, слово розглядається у колі спільнокореневих слів (цей ряд зіставлення прийнято називати вертикальним) і серед тотожних за структурою слів, тобто тих, що мають спільний з аналізованою одиницею афікс (такий ряд зіставлення називають горизонтальним). Отже, слово вводиться у два ряди співвідносних одиниць: перший ряд – спільнокореневі (споріднені) слова (у такий спосіб ідентифікується корінь як спільна частина споріднених слів); другий ряд – одноафіксальні слова. Уведення у другий ряд спрямоване на ідентифікацію нефлексивних афіксів. Наприклад, слово *намалювавши*.

Вертикальний ряд: *малювати, малюнок, намалювати, намальований, мальовничий* і т.д.

Горизонтальний ряд: *зробивши, прочитавши, проаналізувавши; написати, наробити, накреслити*.

2. Здебільшого знайти флексію неважко, для цього слід порівняти слово з іншими його формами, тобто поставити слово у властиву йому парадигму відмінювання чи дієвідмінювання: *соняшник, соняшника, соняшнику...*; *говорю, говориш, говорить...*

Труднощі, які можуть виникати під час морфемного аналізу:

а) не завжди флексія стоїть в абсолютному кінці слова: *семисот, дивляться, роби-но*;

б) не завжди флексія позначається окремою буквою: мрії [м р і й і];

Труднощі саме такого характеру можуть виникати на стику різних морфем, наприклад: корінь + суфікс (воєнний – [в о й - е н н и й]).

в) необхідно розрізняти відсутність флексій (у невідмінюваних словах: *вночі, працюючи*) і нульову флексію, яка властива одній із форм відмінюваного слова (*стань – станьмо; читає – читала; телевізор – телевізора; ясен* (підкреслені слова відмінювані, але вжиті у формі, яка має нульову флексію));

г) не слід змішувати суфікс і флексію: *знати, весело, зробивши* – це незмінні слова, в яких немає флексій; *малював, йшов, кинь* – слова з нульовою флексією;

д) не можна розривати морфем (інколи студенти помилково вважають, що *-ат-* або *-ит-* в інфінітивах – суфікси, *-и* – закінчення);

е) не треба вважати два суфікси за один, наприклад: *чит-ав* (правильно: *чит-а-в*).

ж) під час аналізу слів іншомовного походження не можна переносити у свою мову ті членування, які властиві відповідним словам у рідній мові: 1) виділяється тільки корінь (*бутерброд*); 2) виділяються морфеми, що взаємовиключаються (*експорт – імпорт; пролог – епілог*).

Під час поділу слова на морфи слід враховувати різноманітні морфологічні зміни, зокрема треба розрізняти аломорфи морфем, які виникли внаслідок різних фонетичних процесів, серед них:

- асиміляція, дисиміляція: *дорогий – дорожчий, близький – ближчий*;
- накладання: *корист/ува/ти/ся – корист/ува/ч (~ува / ач); чит/а/ти – чит/а/ч (~а / ач); пис/а/ти – пис/а/р (~а / ар)*;
- усічення: *викидати – викинути; упасти – упав; вести – вів* та ін.

Повинен бути синхронний підхід до слова, а отже, врахування того, що морфемна будова могла змінитися внаслідок процесів опрощення, перерозкладу, ускладнення. Наприклад, у словах *малина, ожина*, які означають рослину легко виділяється кінцевий звуковий комплекс *-ин-*, однак на сучасному етапі розвитку мови виділяти його як суфікс немає підстав, оскільки значення він не має, як втратив значення і звуковий комплекс *-ел* у словах *орел, осел, дятел*.

Колишній прикметниковий суфікс *-н-* приєднався до кореня і утворив нові корені: чорний, рівний, тісний. Зараз уже не можна виділяти морфему *-иц(я)* у слові *столиця*, бо це слово означає головне місто, адміністративно-політичний центр держави. У сучасній мові воно втратило значення «місто», в якому перебуває престол «правителя», значення «стольний город».

Процес утворення нових морфем відбувається постійно і тому буває важко розрізнити етимологічні та сучасні морфеми. Тоді вирішальним засобом постає значення слів: наприклад, у слові *губка* «найпростіші багатоклітинні безхребетні тварини» – корінь *губк-*, у слові *губка* зменшено-пестливій формі до губа – корінь *губ-*, суфікс *-к-*.

При аналізі за будовою слів, із зв'язаними основами зіставляють не твірну і похідну (твірної часто не буває у сучасній українській мові), а дві співвідносних похідних, що мають спільний корінь: *вулиця – провулок* мають корінь *вул-*.

Отже, правильно вироблена методика морфемного аналізу сприятиме чіткому встановленню морфемної структури слова. Здійснюючи морфемне членування слова, варто керуватися основними принципами морфемного аналізу, зокрема принципом системності, або подвійного зіставлення (спільнокореневих і одноструктурних слів), принципом врахування

словотвірних зв'язків слова, принципом синхронізму, принципом врахування граматичних характеристик слова, а також обов'язковим врахуванням морфонологічних явищ. При цьому головним принципом морфемного аналізу є зіставлення спільнокорених і одноструктурних слів сучасної української мови. Але розбирати слово за морфемною будовою не можна шляхом його зіставлення з будь-якими спільнокореними словами. Правильний морфемний аналіз не можливий без урахування зв'язків між твірною і похідною основою, без послідовного виділення в ньому значущих частин відповідно до того, як в його будові відображений словотвірний процес. Тільки дотримання цього найважливішого правила забезпечує правильне морфемне членування слова на сучасному етапі розвитку мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Морфеміка і словотвір: Навчальний посібник. Вид. 2-ге, переробл. і доп. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2010. 200 с.
2. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфемологія. Словотвір. Морфонологія. К., 1999. 209 с.
3. Гримашевич Г.І. Сучасна морфемологічна термінологія. *Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції «Проблеми комплексного підходу до вивчення термінологічної лексики у спеціалізованому вищому навчальному закладі (термінологічне словотворення)»*. 2014. С. 16-21.
4. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови. К., 1998. 182 с.
5. Костусяк Н.М. Сучасна українська літературна мова: морфеміка, словотвір: робоча програма та методичні вказівки для студентів напряму підготовки 6.020303 “Українська мова і література”. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 48 с.
6. Методичні вказівки до проведення практичних занять з дисципліни «Практичний курс української мови (Морфеміка та словотвір)» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня очної а заочної форм навчання зі спеціальності 035 Філологія / укл. к.філол.н., доц. Стаховська Н.Ф. Кам'янське: ДДТУ, 2020. 20 с.
7. Помирча Світлана, Кожедубова Анастасія. Методичні аспекти вивчення розділу «морфеміка» майбутніми вчителями початкової школи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. 1 (82). С. 184-193.
8. Сікорська З.С. Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка: навч. Посібник для студентів філологічних факультетів університетів та педінститутів. – Луганськ: Альма матер. 2000. 174 с.

9. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. П. Грищенка. К., 1997. 493 с.
10. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 1994. 430 с.
11. Сучасна українська літературна мова / За ред. О. Д. Пономарева. К., 2001. 399 с.
12. Сучасна українська мова (Морфеміка. Словотвір. Морфологія): навчально-методичний комплекс / А. П. Загнітко, О.Г. Важеніна, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, З. Л. Омельченко. Донецьк: ДонНУ, 2012. 218 с.

УДК81'42:808.53]:316.772.2:32.019.5]:342.8(477)»2020»

Єлизавета Віннічук

здобувачка I курсу СО «Магістр»

освітньої програми «Прикладна лінгвістика»

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Науковий керівник – доктор філологічних наук, доцент Г.В. Ситар

СПІВВІДНОШЕННЯ ВЕРБАЛЬНОГО ТА ВІЗУАЛЬНОГО КОДУ В КРЕАЛІЗОВАНИХ ПОЛІТИЧНИХ ЛИСТІВКАХ: НА МАТЕРІАЛІ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ 2020 РОКУ

Текст – це основний спосіб передачі інформації. Креолізовані тексти створені за правилами є чинником успішного сприйняття підсвідомого контексту. У статті розглянуто політичні листівки в аспекті семіотичного аналізу класифікації знаків, серед яких, за Чарльзом Пірсом, розмежовують індекси, ікони й символи.

Ключові слова: *креолізовані тексти, репрезентамент, семіотична концепція, символ, почуття.*

RELATIONSHIP BETWEEN VERBAL AND VISUAL CODE IN CREALIZED POLITICAL LEAFLETS: ON THE MATERIAL OF THE 2020 LOCAL ELECTIONS

Text is the main way to convey information. Creolized texts created according to the rules are a factor in the successful perception of the subconscious context. The article examines political leaflets in the aspect of semiotic analysis of the classification of signs, among which, according to Charles Pierce, distinguish indices, icons and symbols.

Key words: *creolized texts, representation, semiotic concept, symbol, feelings.*